

METODOLOGINIAI FILOSOFIJOS IR ETIKOS KLAUSIMAI

E. MEŠKAUSKAS

MATERIALIZMAS KAIP METODOLOGINIS PRINCIPAS

Marksizmo požiūriu, šiuolaikinę filosofiją daro mokslu jos metodologinis, dialektinis turinys, gaunamas, tiriant vystymąsi kaip objektyvią tikrovės įvairovės ir jos laipsniško pažinimo sąlygą. Toks filosofijos objekto supratimas apima tikrovės materialumo prielaidą ir yra logiškai nesuderinamas su idealistine jos dvasiškumo koncepcija, perkeliančia vystymąsi į grynos sąmonės sritį. Tad materializmas čia įeina į pačią filosofijos, kaip mokslo, sampratą. Mokslinis filosofijos apsisprendimas visuomet yra alternatyvinis krypties — arba materializmo, arba idealizmo — pasirinkimas.

Krypties pasirinkimas filosofijoje kitaip dar vadinamas pagrindinio jos klausimo, t. y. klausimo apie materijos ir sąmonės santykio pobūdį, sprendimu. Filosofijai šis klausimas pagrindinis ne savo vieta jos problematikoje, o tuo, kad jo sprendimas lemia patį tos problematikos pobūdį. Išspręsdama šį klausimą, filosofija išreiškia savo pažiūrą į tikrovę, kaip į pažinimo objektą, ir pagal tai formuluoja savo pažintinius tikslus. Tad materializmas ir idealizmas — tai dvi skirtingos tikrovės, kaip pažinimo objekto, sampratos.

Materializmui tikrovė yra žmogaus juntamasis bei mokslo pažįstamasis pasaulis, gamta, kuriai priklauso ir mąstančiųjų žmonių visuomenė. Sąmonė čia ne priešpastatoma gamtai, o traktuojama kaip jos pačios reiškinys, kaip tam tikro tipo organizmų savybė, sąlygojama jų struktūros ir materialaus egzistavimo ypatybių. Dėl to sąmonės prigimtios problema spęstina tokiu pat moksliniu pagrindu, kaip ir kitos gamtos aiškinimo problemos.

Idealizmas atitraukia sąmonę nuo materialaus organizmo ir paverčia ją ypatinga, „pirmaprade“ dvasine substancija, išreiškiančia tikrovės prigimtį. Toji dvasinė, arba „idealioji“, tikrovės prigimtis laikoma neįjuntama ir tiesiogiai moksliniam pažinimui neprieinama. Materialus gamtinis tikrovės pavaldas priskiriamas jos žmogiškojo suvokimo specifikai, kuria apribojamas ir pažintinis mokslo vaidmuo. Filosofija čia priešpastatoma mokslui ta prasme, kad ji, aiškindama dvasinę tikrovės

prigimtį, nesanti saistoma mokslo atkuriamo materialaus jos vaizdo ypatybių.

Idealistinė tikrovės koncepcija istoriškai susijusi su dar ikifilosofine tikrovės religinio sudvejinimo tradicija, iš kurios perimta ir dvasios, kaip savarankiškos substancijos, sąvoka. Kokio nors kito, pozityvaus, pagrindo ši koncepcija neturi. Todėl ji ir grindžiama daugiausia negatyvaus pobūdžio argumentais, kvestionuojančiais arba tiesiog atmetančiais pačią galimybę moksliskai išaiškinti tikrovės prigimtį. Tuose argumentuose slypi išankstinis dvasiškumo priešpastatymas materialumui.

Materialistinė tikrovės samprata tos tikrovės moksliniam pažinimui turi metodologinę reikšmę. Tai ji leidžia mokslui priimti ir atmeti savo teorijas pagal jų atitikimo tikrovei kriterijų. Idealistinė tikrovės samprata tokio kriterijaus taikyti mokslui neleidžia, nes, jos požiūriu, mokslas pažįsta ne pačią tikrovę, o tik jos žmogiškąjį vaizdą. Tos filosofinės srovės, kurios mėgina atsiriboti ir nuo materializmo, ir nuo idealizmo, pagrindinį filosofijos klausimą laikydamos neišsprendžiamu ar bereikšmiu, metodologiniu atžvilgiu savarankiškos krypties nesudaro. Pati jų atsiribojimo pozicija tikruoju mokslinio pažinimo objektu verčia laikyti tik žmogiškąjį tikrovės vaizdą.

Materializmo, kaip metodologinio principo, turinys nesutampa su jo konkrečiu moksliniu realizavimu. Pažintinį tikrovės paveikslą istoriškai kuria visas mokslas, suteikdamas jam kaskart tokį pavidalą, kokį leidžia suteikti jo paties išsivystymo lygmuo. Antra vertus, mokslo išsivystymo lygmuo sąlygoja konkrečią istorinę materializmo principo interpretaciją, kurioje savotiškai atsispindi to principo pažintinės galimybės. Tuo pasireiškia istorinė materializmo raida, kurios šiuolaikinį etapą sudaro dialektinis materializmas. Kaip tik šiame etape ir buvo nuosekliai išryškinta metodologinė materializmo esmė. Toji raida palietė ir pagrindinių sąvokų, išreiškiančių materialistinę tikrovės sampratą, vartoseną.

1. Metodologinis materijos sąvokos turinys

Materijos sąvoka atlieka metodologinį vaidmenį kaip tam tikra pasaulio vienumo išraiška. Apimdama visus jutiminio suvokimo objektus kaip įvairialyčius vieno ir to paties pasaulio reiškinius, ji kartu apibūdina juos ir kaip mokslinio aiškinimo objektus. Pasaulio vienumo idėja pagrįstas visas istorinis gamtotyros turinys. Tačiau ne metodologiniai, o gamtotyriniai senovės filosofijos poreikiai nulėmė materijos sąvokos susiformavimą.

Pasaulio vienumo idėja, būdama metodologiniu gamtotyros pagrindu, pati reikalauja gamtotyrinio pagrindimo, t. y. išaiškinimo, kas realiai jungia skirtingus gamtos daiktus į vieną pasaulį. Dar spekuliatyviai sprendami šį klausimą, senovės materialistai susidarė nuomonę, kad tuos daiktus jungia visiems jiems bendras struktūrinis pagrindas, pirminė substancija, kuriai apibūdinti ir pradėtas vartoti materijos ter-

minas (lot. *materia* — medžiaga). Vadinasi, materijos sąvoka pradėjo atlikti metodologinį pasaulio vienumo išraiškos vaidmenį savo gamtotyrinio pobūdžio turiniu. Ir tai suprantama. Susiformavusi kaip universalus mokslas, senovės filosofija atliko dvejopą funkciją, tačiau savo problematikoje jų neskyrė: filosofinę juntamojo pasaulio vienumo poziciją ji išreiškė tiek, kiek ji pati buvo šios metodologinės idėjos pagrindimo instrumentas.

Materijos pobūdį įvairios senovės filosofinės mokyklos aiškino skirtingai. Mokslo pažangai reikšmingiausia buvo atomistinio materializmo pažiūra, kurioje materijos vaidmenį atliko nekintamos bei nedalomos dalelės — atomai. Naujaisiais amžiais ši pažiūra tapo pagrindiniu eksperimentinės gamtotyros formavimosi bei vystymosi principu.

Mechanistinio materializmo tikrovės sampratoje materija tapatinama su atomais — nekintamais visų daiktų struktūros elementais. Metodologinė pasaulio materialumo prasmė ir čia dar neskiriama nuo konkrečios gamtotyrinės to materialumo interpretacijos, ir materijos sąvokai tebetenamas šiuo atžvilgiu dvilypis turinys.

Turinio dvilypumas materijos sąvokos vartosenoje silpnino metodologines materializmo pozicijas. Jis davė pagrindo materializmą laikyti visiškai priklausomu nuo esamo gamtotyros išsivystymo lygio, šiuo atveju nuo to, kiek pagrįsta buvo atomistinė pasaulio vienumo samprata. Tačiau reikalas patikslinti materijos sąvokos vartoseną filosofijoje, suteikti jai grynai metodologinį turinį nebuvo aktualus, kol gamtotyroje tebesilaikė atomizmo principas ir kol mechanistinis pasaulio modelis tebetarnavo gamtotyros pažangai.

Formuojantis marksistinei filosofijai, atomizmo principas gamtotyroje dar nebuvo susvyravęs. Tačiau mechanistinis pasaulio modelis klydė išvirtinti vystymosi idėjai moksle. Dėl to iškilo reikalas pasaulio materialumo sampratą atriboti nuo jau praeito gamtotyros raidos etapo ir suderinti su tuo materijos sąvokos vartoseną.

Dialektinio materializmo tikrovės sampratoje materijos sąvokai teikiama vien metodologinė prasmė. Labai trumpai, bet tiesiogiai šį klausimą palietė F. Engelsas. Kritikuodamas mechanistinę materijos sąvokos panaudojimą kokybinių skirtumų kiekybinei interpretacijai, jis nurodė šios sąvokos abstraktumą, atkreipė dėmesį į tai, kad ji tik apima visus fiziškai egzistuojančius, bet kokybiškai skirtingus daiktus, pati fiziškai neegzistuoja, panašiai kaip abstrakčios vaisiaus ar žinduolio sąvokos apima savo srities materialius objektus. Materijos sąvoka pažymimo pasaulio vienumo F. Engelsas nesiejo su kokia nors konkrečia struktūrine gamtotyros teorija, polemikoje su E. Diuringu pažymėdamas, kad tas vienumas yra įrodomas tik ilgu ir sunkiu filosofijos ir gamtos mokslo išsivystymu¹.

¹ Žr. Engelsas F. Gamtos dialektika. V., 1960, p. 187; Engelsas F. Anti-Diuringas. V., 1958, p. 39.

Diskusijos dėl XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios fizikos atradimų reikšmės filosofijos raidai tiesiogiai lietė materijos sąvokos vartoseną. Dėl to materialistinei filosofijai iškilo reikalas sugrįžti prie šios sąvokos turinio aiškinimo.

Naujieji fizikos atradimai prieštaravo tebeviešpatavusiai gamtotyroje mechanistinei materijos sampratai. Paaiškėjo atomų dalumas ir juos sudarančių dalelių masės priklausomumas nuo energijos. Nebeliko tokių dalelių, kurių savybės leistų priskirti joms tradicinį „materijos atomų“ vaidmenį. Ryšium su naująja fizika gamtininkų tarpe kilo ginčų dėl gamtos daiktų materialumo prasmės. Daug kam atrodė, kad ligi tol gamtotyros kuriamas atomistinis tikrovės paveikslas, kaip nepasitvirtinęs, turi būti pakeistas energetiniu, kuriame materija gali figūruoti tik kaip savotiškas energijos koncentracijos reiškinys. Nuo tokios pažiūros iki fizikos turinio idealistinės interpretacijos telieka vienas žingsnis. Materijai priešpastatoma „grynoji“ energija jau nesunkiai sutapatinama su idealizmo postuluojamais dvasinės tikrovės prigimties aktyvumu. Susidarė paradoksali padėtis: idealistinė materializmo kritika pradėjo remtis gamtotyros duomenimis.

Veikale „Materializmas ir empiriokriticizmas“ V. Leninas atkreipė dėmesį į metodologinę painiavą, kuri pasireiškė šioje „fizikinėje“ materializmo kritikoje. Jis parodė, kad tą painiavą kelia dviprasmiškas materijos sąvokos vartojimas, leidžiantis sutapatinti materialistinę tikrovės sampratą su jos mechanistine atmaina. Tik tapatinant materiją su nekeičiamomis bei nedalomomis dalelytėmis, galėjo susidaryti įspūdis, kad naujieji fizikos atradimai paneigia materialistinę tikrovės sampratą, o ja besiremiančią materialistinę metodologiją daro nepriimtina gamtotyrai. Metodologinį materijos sąvokos turinį, būdingą materialistinės tikrovės sampratai, patvirtina visos istorinės gamtotyros patyrimas, bet tas turinys nesutapatinamas su kokia nors konkrečia struktūriniu teorija. Metodologine prasme gamtos daiktų materialumas reiškia tik tai, kad jie priklauso juntamajam pasauliui kaip vienintelei tikrovei. Tas materialumas ir įprasmina jų struktūros tyrimus, kuriuos skirtingais aspektais atlieka fizika, chemija, biologija ir kiti besivystantys specialūs mokslai. Vadinasi, naujieji fizikos atradimai, aiškinę fizinę daiktų struktūrą, ne paneigė, o netgi patvirtino jų materialumą metodologine prasme. Jie nesudarė pagrindo laikyti nematerialiu nė vieno tikrovės objekto, o atomų materialumas, pradėjus empiriškai tirti jų struktūrą, buvo net patvirtintas. Tačiau mechanistinė materijos samprata gamtotyroje buvo tiek išsisknijusi, kad jos empirinis paneigimas daug kam atrodė esąs materializmo paneigimas. Tokios mintys XX a. pradžioje pradėjo brautis net į marksistinę filosofiją. Tai paskatino V. Leniną išsiginčyti į šį klausimą ir, remiantis metodologiniais dialektinio materializmo principais, naujai interpretuoti filosofinę naujų fizikos atradimų reikšmę. Šiai problematikai skirtas V. Lenino veikalas „Materializmas ir empiriokriticizmas“, kuriame plačiai nagrinėjamas ir metodologinis materijos sąvokos turinys.

Aiškindamas materijos sąvokos turinį, V. Leninas visų pirma pažymėjo, kad ši sąvoka turi filosofinės kategorijos pobūdį ir dėl to jos negalima painioti su tuo pačiu terminu išreiškiama gamtotyros sąvoka, kuri iš tradicijos buvo vartojama struktūriniam pasaulio vienumo pagrindimui. Kartu jis atkreipė dėmesį, kad tikrovės aiškinimo problematikoje būtina skirti filosofinį, bendro metodologinio pobūdžio aspektą nuo specialiojo gamtotyrinio. Minėtame veikale V. Leninas pateikė keletą materijos sąvokos apibrėžimų² — visi ją apibūdina kaip abstrakciją, pažyminčią objektyviosios realybės ir juntamojo pasaulio tapatumą.

Abstrakti materijos sąvoka apima visus be išimties tikrovės objektus, pradedant galaktikomis bei dangaus kūnais ir baigiant elektronais ir fotonais. Šie objektai ir sudaro materiją. Todėl būtų klaidinga teigti, kad daiktai yra sudaryti iš materijos. Toks teiginys turėtų panašią prasmę kaip teiginiai, kad geležis yra sudaryta iš metalo arba kad asilas yra sudarytas iš gyvulio. Iš tikrųjų daiktai nėra sudaryti iš materijos, o patys yra materija, kaip konkretūs jos pavidalai.

Gamtotyroje materijos sąvokai ir šiandien dar tebeteikiamas struktūrinio pobūdžio turinys. Suprantama, šios vartosenos perkėlimas į filosofiją gali sukelti tik metodologinę painiavą, į kurią buvo atkreipęs dėmesį V. Leninas. Tokio perkėlimo pavyzdžiu gali būti ir marksistinėje filosofinėje literatūroje dar pasitaikantis teiginys, kad pagrindines materijos formas sudaro medžiaga ir laukas, t. y. teiginys, teikiantis materijos sąvokai struktūrinę charakteristiką, grindžiamą šiuolaikinio gamtotyros lygmens duomenimis.

Metodologinis materijos sąvokos turinys, išreikšdamas tikrovės jautiminio suvokimo objektų tapatumą, pabrėžia visos mokslo istorijos patvirtinamą pasaulio vienumą. Ilgaamžėje savo istorijoje mokslas griovė vieną po kitos tariamai neperžengiamas ribas tarp tikrovės sričių ir daiktų rūšių, įrodydamas vienų iš kitų išsivystymo galimybę. Šiuolaikinio mokslo duomenimis, jau nebeliko tokių tikrovės objektų, kurie savo kilme bei pobūdžiu būtų nepriklausomi nuo tikrovę sudarančių vystymosi procesų visumos. Tas pateisina ir skirtingų tikrovės objektų įjungimą į visus juos apimančią materijos sąvoką.

2. Metodologinis materijos judėjimo sąvokos turinys

Materijos sąvoka išreiškiamas pasaulio vienumas sudaro metodologinį pagrindą moksliniam jo daiktinės įvairovės aiškinimui. Tos įvairovės susidarymo aspektas materialistinėje filosofijoje išreiškiamas materijos judėjimo sąvoka. Metodologinė šios sąvokos prasmė yra ta, kad daiktinės įvairovės pagrindai glūdi pačioje tikrovėje ir yra atskleidžiami specialaus mokslinio tyrimo būdu. Ir šiuo atžvilgiu materializmas yra metodologinis principas, kurio pažintinis realizavimas priklauso nuo

² Žr. Leninas V. Raštai, t. 14. V., 1952, p. 115—116, 132, 245 ir kt.

mokslo raidos galimybių. Keičiantis šioms galimybėms, keičiasi ir konkretus tikrovės įvairovės formavimosi aiškinimas.

Senovės materialistinė filosofija daiktinės įvairovės pagrindu laikė tikrovėje vykstančius kitimo procesus ir bandė aiškinti šių procesų prigimtį. Daugiausia nuopelną šioje srityje turėjo Heraklitas Efesietis — įžymiausias senovės graikų dialektikas. Jo nuomone, tikrovei būdingas nuolatinis kitimas, kuriame nėra ir negali būti absoliučios tapatybės ir kurio atžvilgiu atsiradimas ir išnykimas tik santykinai priešpastatomi vienas kitam.

Atomistinio materializmo atstovai savo teorijose neskyrė metodologinio ir aiškinamojo materijos judėjimo sąvokos aspektų. Daiktinės įvairovės susidarymą jie aiškino kaip atomų judėjimo tuštumoje produktą, o daiktų skirtumus siejo su jų atominės struktūros skirtumais. Tuo jie pradėjo materijos judėjimo sąvokos turinio siaurinimo bei grynai struktūrinio daiktinės įvairovės aiškinimo tradiciją, vėliau suklestėjusią naujųjų amžių gamtotyroje ir mechanistinio materializmo filosofijoje. Materijos judėjimo (nuolatinio tikrovės kitimo prasme) senovės materialistinė filosofija dar nelaikė problema. Jis ten nagrinėjamas kaip natūrali tikrovės būseną.

Tikrovės įvairovės formavimosi pagrindų suprobleminimas slypėjo Aristotelio teorijoje apie materijos ir formos santykį. Gamtos procesus Aristotelis aiškino kaip materijos formų kitimą, kuriame materija ir forma keičiasi vietomis: vienos formos atlieka materijos vaidmenį kitoms formoms, šios dar kitoms ir t. t. Iš to išplaukė mintis, kad šie procesai apskritai paaiškinami natūraliomis priežastimis. Tačiau Aristotelis, apibūdindamas materiją kaip daiktinėse formose slypintį bei atitrauktai nuo tų formų mąstomą tikrovės pagrindą, pažymi jos pasyvumą. Pasak jo, materijoje tik potencialiai slypi visos jos formos, tad jų suaktualinimui būtinas savarankiškas aktyvumo pradai. Toks pradai ir esanti forma, mąstoma atitrauktai nuo materijos. Principinio materijos pasyvumo koncepcija jos judėjimą (kitimą) daro teorine problema. Šitaip problemą iškėlęs, Aristotelis ir bandė ją išspręsti, postulodamas formos pradą. Nors pats Aristotelis nemanė, kad materijos judėjimas turėjo pradžią laiko atžvilgiu, jo materijos ir formos santykio teorija vėliau buvo interpretuojama kaip teologinės „pirmojo materijos išjudinimo“ koncepcijos prototipas.

Materijos judėjimo problemiško požiūrio išsaugojo ir besiformuojanti naujųjų amžių gamtotyra. Materijos sąvoką ji siejo tik su inercijos savybe, tuo pripažindama judėjimo pagrindų (energijos) savarankiškumą materijos atžvilgiu. Šio požiūrio laikėsi ir mechanistinio materializmo filosofija, nuvedusi iki kraštutinumo iš senovės atomistų perimtą grynai struktūrinį tikrovės įvairovės aiškinimą. Mechanicizmo požiūriu, tikrovės daiktai yra įvairaus sudėtingumo mechanizmai, kurių pagrindiniai elementai yra nekintamos dalelės, apibūdinamos vien mechaninėmis savybėmis. Šiuo požiūriu pats struktūros sudėtingumas gimdo naujas savybes, skiriančias gyvus organizmus nuo negyvosios gamtos daiktų.

ir vienus nuo kitų, žmones — nuo kitų gyvūnų ir t. t. Griežto struktūrinio daiktų apibrėžimo idėja buvo logiškai susijusi su tikrovės pastovumo pozicija, nematančia vieno daiktų iš kitų išsivystymo galimybes. Materijos judėjimas, suprantamas dalelių ir kūnų mechanikos prasme, neišreiškia tikrovės įvairovės formavimosi, o tik esamų daiktų struktūros funkcionavimą ir jų mechaninius ryšius. Šitaip judėjimas tampa teorine problema, išsprendžiama tik postuluojuojant jo pagrindų amžinumą.

Laipsniškas vystymosi idėjos išsigalėjimas gamtotyroje objektyviai griovė metodologines mechanizmo pozicijas, bet to dar nepakako, kad būtų visiškai įveiktas mechanistinis galvojimo būdas, išsigalėjęs tarp gamtininkų ir filosofų materialistų. Net šiandien, kai mokslo apyvartoje nebeliko nė vieno objekto, kuris nebūtų vystymosi produktas, vis dar pasitaiko mechanistinio mąstymo pėdsakų. Jis pasireiškia pastangomis unifikuoti viso mokslo kalbą fizikos mokslo kalbos pagrindu, grynai struktūriškai paaiškinti žmogaus mąstymo prigimtį ir pan.

Visiškas mechanizmo įveikimas yra didelis metodologinis marksistinės filosofijos nuopelnas. Jis padarė metodologines išvadas iš vystymosi idėjos išsigalėjimo moksle ir nuosekliai pritaikė vystymosi požiūrį visoms tikrovės pažinimo sritims bei aspektams, neišskiriant visuomenės istorijos ir pažintinio mąstymo.

Išsigalėjus moksle visa ko vystymosi idėjai, baigtinių daiktų pasaulio sampratą pakeičia procesų pasaulio samprata. Materijos judėjimo sąvokai grąžinamas nuolatinio tikrovės kitimo turinys, susiejantis daiktų egzistavimą su jų išsivystymo procesais bei bendromis tų procesų sąlygomis. Heraklito idėją apie egzistencinę kitimo procesų reikšmę mokslas patvirtino. Jei seniau materijos prigimties pasyvumo prielaida kėlė judėjimo pagrindų problemą, tai šiandien, paaiškėjus, kad judėjimas įvairialyčio kitimo prasme yra neatskiriamas nuo materijos kaip jos egzistavimo būdas, problemiški tapo pastovumas ir rimtis. Net grynai mechanine prasme judėjimas pasirodė esąs neatskiriamas nuo materijos, paaiškėjus masės ir energijos tarpusavio ryšiui. Absoliuti rimtis pasirodė esanti neįmanoma, ji gavo santykinę tam tikro judėjimo būvio reikšmę (rimtis kitų materijos objektų atžvilgiu, kai judama drauge su jais viena kryptimi ir tuo pačiu greičiu).

Materijos judėjimo sąvoka apima labai įvairaus pobūdžio kitimo procesus. Mechanizmo metodologijos požiūriu, jie sudaro įvairius mechaninių procesų variantus. Kritikuodamas mechanizmą, F. Engelsas „Gamtos dialektikoje“ atkreipė dėmesį į būtinumą skirti įvairius materialių procesų tipus kaip skirtingas materijos judėjimo formas. Tas formas vieną nuo kitos skiria ne dalelių mechaninės sąveikos sudėtingumas, o pats struktūrinių darinių tipas, apimantis tiek struktūrinių elementų, tiek ir jų ryšių su aplinkos procesais pobūdį. Pavyzdžiui, struktūrinės mineralų formacijos gali būti apibūdintos chemine molekulių sudėtimi ir priklausomybe nuo atmosferinių, terminių ir kitų sąlygų; susiformavusius gyvus organizmus apibūdina tokie struktūriniai elemen-

tai, kaip ląstelės, skeletas, raumenys, virškinimo organai, nervų sistema ir kt. bei medžiagų apykaita pasireiškiantis specifinis ryšys su aplinkos procesais. Visuomenės vystymuisi apibūdinti prireiks dar kitokių struktūrinių elementų, kitokio struktūros funkcionavimo būdo bei santykio su gamtine aplinka specifikos. Antra vertus, materijos judėjimo formų kokybės skirtingumas nepaneigia pasaulio vienumo, kurį liudija vienu formų perėjimas į kitą.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad materialistinė tikrovės samprata yra metodologinis viso mokslo principas, reikalaujantis taikyti mokslo turinio su tikrove gretinimo kriterijų kaip jo pažangos sąlygą. Šio principo šiuolaikinis dialektinis lygmuo, be to, dar reikalauja taikyti vystymosi požiūrį visose mokslinio tyrimo srityse.